

Jiří Pász

DOBRO
PÁCHAT DO
HAT DOBRO F

BRO PÁCHAT

reportáže
o odvaze
pomáhat

host

AT DOBR
RO PÁCH

Jiří Pasz

PÁCHAT DOBRO

reportáže
o odvaze pomáhat

Brno 2024

Text and photos © Jiří Pasz, 2024

Afterword © Petr Horký, 2024

© Host — vydavatelství, s. r. o., 2024

(elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-2163-0 (PDF)

ISBN 978-80-275-2164-7 (ePUB)

ISBN 978-80-275-2165-4 (MobiPocket)

Mým babičkám, za inspiraci,
podporu a všechny další
dary do života. A vůbec,
všem babičkám světa.

Obsah

1. ŽIVOT JE ROZHODNUTÍ	8
2. ŽIVOT JE ŠTĚSTÍ	56
3. ŽIVOT JE VZTAH	90
4. ŽIVOT JE ODVAHA	120
5. ŽIVOT JE NADĚJE	148
6. ŽIVOT JE PŘÍBĚH	192
7. ŽIVOT JE ZMĚNA	238
8. ŽIVOT JE POMOC	280
 Poděkování	 318
Doslov	320

1.

ŽIVOT JE ROZHODNUTÍ

„Člověk může přijít o všechno kromě jediného: nikdo mu nemůže vzít poslední lidskou svobodu — vybrat si za jakýchkoliv okolností svůj vlastní přístup, svou vlastní cestu.“

Viktor Frankl

Nikdy jsem neviděl tak velký oheň a tolik kouře. Nečekal jsem to a nebyl na to připravený. Pamatuju si ten pocit jako podivný prostor někde mezi realitou a snem. Desítky chatrčí byly v plamenech, jako ohnivá koule, jako když zapálíte obrovský a dobře proschlý stoh sena. Z různých stran se ozýval křik. Lidé vybíhali z šedivé a černé bublající stěny, v náručí buď své příbuzné přiotrávené kouřem, nebo skromné majetky, oranžové kanystry na vodu, smotané oblečení, matrace, otlučené hrnce. Pamatuju si hmatatelné napětí ve vzduchu a dav rozrůstající se před hořícím táborem Kaga-Bandoro. Stála tu jediná hasičská cisterna OSN a bylo jasné, že nic nezmuže. Pokud by se zvedl vítr, lehl by popelem celý tábor.

Stáli jsme s kolegyní Veronikou, humanitární a rozvojovou pracovnící, kousek od našeho terénního auta, kterým jsme před pár okamžiky přijeli. Rozhlédl jsem se na obě strany a zadíval se na opodál stojící vojáky, rwandské příslušníky modrých přileb. Prsty měli na spoušti svých kalašnikovů a střídavě se nervózně dívali na oheň a na dva bělochy před ním. Kdybyste v tu chvíli vybírali na světě místa, kde se pravděpodobnost zahlédnutí bělocha limitně blíží nule, bylo by na seznamu určitě i tady a teď, v Kaga-Bandoro, v červené zóně v jedné z nejméně známých a nejméně stabilních zemí na planetě. Kaga-Bandoro byla no-go zóna, v zemi, která neexistuje. Ve zhrouteném státě. Středoafriická republika (SAR) je „dům bez oken“, jak říkává místní kreslíř komiksů Didier Kassaï. Nevidíte dovnitř a lidé uvnitř domu nevidí ven. Stáli jsme uprostřed chaosu, který je velmi těžké pochopit, stejně jako vysvětlit komukoliv, kdo jej nezažil na vlastní kůži. Ocitli jsme se uprostřed podivné občanské války neválky a všeobjímající nejistoty, co se stane dál, co bude za hodinu, co bude zítra.

Nedokážu přesně odhadnout, jak dlouho jsme před tím autem stáli, snad pár minut. Čas neplynul normálně, srozumitelně. Nebylo jasné, co bychom měli nebo neměli dělat.

Belgický kněz, který nás provázel, zmizel někam směrem k ohni a ztratil se nám z dohledu. To bylo mrzuté, protože co se týče bezpečnosti, absolutně jsme na něj spoléhali. Když jsem se trochu zorientoval, vytáhl jsem fotoaparát a chtěl začít fotit. Než jsem stihl udělat jediný snímek, konfrontovali nás rozzuření mladíci. Frustrace a hněv se začaly obracet proti nám, ve Středoafričské republice totiž není běloch zrovna populární živočišný druh. Snad proto, že SAR je dnes druhá materiálně nejchudší země světa, vykrádaná zevnitř i zvenčí, a lidi to štve. Malíř Didier mi při interview tu míru frustrace popisoval: „To, co lidi trápí nejvíc, je chudoba, dennodenní mizérie, válka a špatné politické vedení země. Problém je, že politická scéna je ovládána bohatými, kteří se zajímají jenom o vlastní prospěch a vlastní blaho. Nešli do politiky proto, aby sloužili zemi a jejímu rozvoji. Taková témata je vůbec nezajímají. Zároveň si myslím, že to není jen nějaká aktuální otázka současnosti. Problém má kořeny v historii naší mladé země. Lidé vyrůstají v takové společenské atmosféře, že pokud se nebudou chovat dobyvačně a nedostanou se k moci, tak neuspějí.“ Podle Didiera se však na destrukci společnosti v SAR podíleli téměř všichni: „Vidím to všude po celé zemi. Obyčejní lidé ospravedlňují své chování tím, že když se ti nahore nestarají o blaho společnosti, ale jen se obohacují, tak proč ne já? Existují tu jednotlivci, kteří se snaží situaci změnit a mají jisté ideály. I tito lidé ale ve výsledku myslí v první řadě na sebe. Třeba se i o něco snaží, pokoušejí se vytvářet nějaké komunity, organizace... ale v každodenním životě myslí hlavně na sebe, na svoji rodinu a svoji práci. To má před ideály přednost. V reálném životě je prioritou nakrmit sebe a blízké. Já ale nechci být lhostejný k situaci v naší zemi.“ Myslel jsem

v té chvíli na proslulé motto Čechoslováků za komunismu: *Kdo neokrádá stát, okrádá svou rodinu.*

S Veronikou jsme se snažili necouvat a držet si pozice, ona francouzsky přemlouvala dav a vysvětlovala, proč tam jsme. Oba jsme před oči rváčů zvedali visačky Caritas International jako štíty, jako by plastové kartičky měly magickou moc. Čím hlasitější hádka byla, tím přibývalo dalších zájemců o to, co se děje. Po pár minutách řidič usoudil, že se situace vyhrcuje natolik, že bude bezpečnější vrátit se do auta. Ustoupili jsme, sedli si do vozu a zamkli se. Lidé začali auto obklopot. Pozorovali jsme přes okýnka, jak v nich přibývá našťvaných tváří. Surreální okamžik, jedna z těch věcí, kterou nečekáte, že se vám někdy stane. Přemýšlel jsem, co je asi v takovou chvíli správná reakce. Čekal jsem, kdy lidé začnou autem cloumat a rozbíjet skla v oknech. A skrz střepy nás oba vytáhnou ven. Nemyslím, že bych propadl panice, ale strach to byl intenzivní. Na světě je jen málo nebezpečnějších věcí než nekontrolovatelný rozružený dav a mně běžely hlavou scény lynčování, upalování nebo vítězného tahání těl za auty skrz ulice měst, jako je Mogadišo, Fallúdža nebo Gaza. Jak moc to asi bolí, když vás umlátí les zpocených rukou a nohou, napadlo mě. Jak dlouho to asi trvá, než vás pohltí milosrdné kóma? Snad nejzvláštnější byla myšlenka — *je tohle ono?* Je tohle *okamžik blízko konce?* Mozek v tu chvíli jede v módu *fast and furious*, hlavou probleskují možné scénáře a možné reakce na ně. Spustí do davu palbu vojáci OSN a my se budeme krčit na podlaze landroveru a doufat, že nás kulky nezasáhnou? Kde je vlastně nejbezpečnější místo v autě? Nebo řidič najede do lidí a prorazí si cestu ven přes rozmačkaná těla?

V tu chvíli přiběhl belgický kněz, který nás do tábora doprovázel, a přitáhl za sebou mladého muže s manželkou v náručí, přiotrávenou kouřem. Strčil je zadními dveřmi do auta a řidiče poprosil, abychom je okamžitě odvezli do blízké

Uprchlický tábor v Kaga-Bandoro.

„nemocnice“. V uvozovkách, protože v SAR nic jako nemocnice podle standardních představ Evropana neexistuje — ani v hlavním městě, natož v Kaga-Bandoro. Řidič prudce vykouval z davu, otočil vozidlo a s podkluzujícími koly odjížděl směrem od ohnivé apokalypsy. Pár minut jsme poskakovali po hliněné cestě, žena se dávila a sténala, auto plnil pach zvratků, manžel na ni ustrašeně koukal. Pár jsme předali zdravotníkům a vrátili se na faru kousek od tábora. Počkali jsme několik hodin a pak se vydali znovu na místo požáru.

Oheň strávil asi padesát chýší. Z některých nezbylo vůbec nic, někde zůstaly stát ohořelé hliněné zdi. Tam, kde bývaly skromné domovy, se teď válely plechy, zbytky oblečení a dek, kanystry na vodu. Děti z ještě horkého popela vyhrabávaly hřebíky, budou se přece ještě hodit.

Ty děti, které v červené záři zapadajícího slunce pobíhaly mezi dohořívajícími chatrčemi, na místě, kde ještě před pár hodinami měly skromný domov, jsou dobrým symbolem, dobrou metaforou toho, co znamená žít ve zhrouceném státě. Znamená to nevědět, co bude za chvíli, nemít základní jistoty kontinuity a bezpečí. V té podivné hře chaosu je dynamika věcí a událostí mnohem méně odhadnutelná, než jsme my Evropané zvyklí, než si vůbec dokážeme představit.

Nevím, kolik ten den v Kaga-Bandoro zemřelo lidí, a asi se to nikdy nedozvím. Leckde ještě dohořovalo, a rodiny už začaly připravovat stavbu nových příbytků. Pamatuju si, jak napjatý jsem byl, když jsem fotil těch pár záběrů tábora po požáru. Všichni na nás zírali, hypnotizovali nás pohledy, neměli jsme tam co dělat. Mnoho těch lidí mělo pocit, že *nějak* vyděláváme na jejich neštěstí. Nerozuměli tomu, v čem spočívá naše práce, co děláme uprostřed jejich životů, frustrace a teď

i aktuální tragédie jednoho nešťastného dne. Kdyby s námi v táboře nebyl bílý kněz, nevím, zda by se na nás nevrhli. Jako mnohokrát v životě na různých místech světa jsem se ptal: Kdo jsem a co tady vlastně dělám?

Poprvé jsem byl v Africe náhodou. Stopoval jsem napříč Izraelem a na jihu v Ejlatu mi jeden baťůžkář nadšeně doporučoval Egypt. Moc jsem to nepromýšlel a vyrazil. Zatímco Izrael byl mojí zkouškou dospělosti — poprvé jsem se musel hádat s šéfem o výplatu, poprvé mě pokousaly štěnice a poprvé jsem sdílel dům s člověkem závislým na heroinu —, Egypt se stal iniciací, životní křižovatkou, počátkem cesty, na kterou mě přivedla kombinace mnoha náhod a mého prvního zásadního rozhodnutí.

Život je sled obrazů. Některé mi v hlavě visí pevně, jako v galerii, přibité na celý život. Nikdy nezapomenu na svůj první nevěřícný pohled na slumy v Káhiře, na lidi žijící v horách odpadků, na to první setkání s opravdovou materiální chudobou. Pamatuju si na staříčkou žebračku na schodech do káhirského metra, která seděla v kaluži vlastních exkrementů a v mraku černých bzučících much. Právě ve chvíli, kdy jsem ji zpozoroval, se jí protočily oči, snad omdlela, snad zemřela, sesunula se o pár schodů níže, jako hadrová panenka. Mrak much přelétl k ní. Lidé dál chodili okolo. Bylo to osobní seznamování s realitou, o níž jsem dosud neměl tušení.

Pamatuju si, jak jsem se vztekal, když jsem měl na hoře Sinaj katastrofický průjem, pověstnou faraonovu pomstu, a říkal si, jak je to nespravedlivé — Mojžíšovi tady Bůh dá Desatero, něco historicky významného, a mně nadělí možnost se přede všemi podělat do gatí. Od té doby je nezvládnutí průjmu jednou z mých největších cestovatelských nočních můr.

Vzpomínám na ten pocit monumentálnosti a lidské malosti v porovnání s tíhou věků, když se přede mnou pomalu vynořovaly pyramidy v Gíze. Vzpomínám na ten pocit neuvěřitelné životní pohody, když jsme se tři dny váleli na *felúce*, malé plachetnici, pluli po Nilu a jen jedli, pili a navštěvovali starobylé chrámy. Díval jsem se tehdy na místy uzoučký pruh zeleně kolem majestátního toku a poprvé si uvědomoval, jak tenká může být pro některé lidi hranice mezi životem a smrtí. Spektrum a intenzita emocí, které mi cestování po Egyptě nabízelo, byly nepopsatelně silné. Už nebylo cesty zpět. Poprvé v životě jsem cítil, že opravdu žiju.

Egypt mi daroval i jeden z mých nejdůležitějších cestovatelských zážitků. V naší mezinárodní baťůžkářské skupině ve složení Řek, Švýcar, Švédka, Američan a Čech jsme jeli přes půl země vlakem třetí třídy, na který nám nádražáci v Luxoru nechtěli prodat lístky — tvářili se, že spoj neexistuje. Byl to staříčkový plechový a dřevěný vlak, nekonečně dlouhý, s mřížemi v oknech a bez záchranných brzd. Byl narvaný k prasknutí, pomalu se šinul na sever a vezl dvakrát či třikrát víc pasažérů, než si nejspíš představovali jeho konstruktéři. Kolorit vlaku dotvářeli energičtí prodavači a prodavačky všeho, co si můžete přát na dlouhé cestě rozlehlou pouštní zemí.

Vlak byl ve skutečnosti jedoucím tržištěm, prostoupeným nutností vydělat alespoň pár liber na každodenní přežití. Zarpuťilí prodavači se prodírali tam a zpět tím davem propleteným s kozami, ovce, balíky zboží a jídla, lidmi i zvířaty, sedícími a ležícími na zemi, na policích pro zavazadla s nohama visícíma před očima ostatních. Ti nejprivilegovanější cestovali na přeplněných nepohodlných pravoúhlých dřevěných sedačkách. Všichni jsme tu byli ve vrstvách, v tom pouštním srpnovém

Fatimé vyprávěla, že lidi tu trápí nemožnost obdělávat svá pole, pracovat a postarat se o sebe. Dále od tábora jim hrozí smrt.

horku, propojení touhou dostat se do své cílové destinace. Nejvíce jsem obdivoval umění prodavačů, kteří se tím vším kodracajícím se zmatkem dokázali proplést s padesáti sklenicemi vařícího čaje na velkých stříbrných podnosech, aniž zaváhali. Ani kapka nápoje, jehož každý doušek si Egypťané vychutnávají jako okamžik úlevy od těžkého života, nepřišla nazmar.

Pamatuju si tu zvláštní nevolnost v žaludku, když jsem se dva roky poté nevěřicně díval na zprávy, že při neštěstí u El Ayyatu zemřelo nejméně čtyři sta lidí, když ten vlak začal hořet. Cestující se z něj nemohli dostat ven ani ho nijak zastavit — zatímco se řítíl rychlostí přes sto kilometrů v hodině dál a proměnil se v pec, kterou rozfoukává silný vítr. Ten den byl svátek a ve vlaku bylo místo šestnácti set lidí dvakrát tolik. Všichni se toužili vidět s rodinami, strávit co nejvíce času odpočinkem s příbuznými, obejít známé a probrat všechny důležité novinky. Mnoho z nich už domů nikdy nedorazilo.

Hořící lidé vyskakovali z hořícího vlaku. Z mnoha zbyl jen popel nebo ohořelá torza těl visící skrz mříže v oknech vagonů. Ve vlaku bylo oficiálně zakázáno vařit čaj na plynových bombách. Jedna z nich explodovala. Dodnes mám schovanou a zarámovanou jízdenku z tvrdého papíru, z egyptského vlaku, který už neexistuje. Stejně jízdenky dříve cvakávali průvodčí ve vlcích i u nás. Je to moje memento, vzpomínka na krásu cestování i jeho rizika, poděkování, že my tehdy přežili v bezpečí. Je to můj osobní talisman, symbol, který mi připomíná, že na každé cestě musí člověk počítat s tím, že některé věci nemá nikdo z nás pod kontrolou, zatímco se modlíme, abychom dorazili do cíle a mohli si dát čaj s těmi, kdo na nás čekají.

Postupně jsem se i díky Egyptu upnul k hlavnímu pravidlu: když cestuješ, vždy minimalizuj rizika. A uvědomil jsem si, že nejnebezpečnější na cestování je vždy doprava. Pravděpodobnost, že vás zabije terorista nebo zloděj, nemoc nebo parazit, ty stereotypní věci, kterých se bojíme nejvíce, je extrémně malá. Spíš to může být opilý řidič kamionu v protisměru, jezdoucí nocí bez světel na rozbité silnici.

Mnohokrát jsem pak v průběhu let na ten egyptský vlak myslel, jako na první lekci o nebezpečí dopravy — třeba když se kola skákajícího autobusu TATA v nepálském Himálaji ocitla mimo vozovku nad půlkilometrovou propastí. Nebo když jsme se řídili zbytečně rychle po hliněných děravých cestách Ugandy ve staré dobité dodávce, v níž se vylil kanystr benzínu. Měl jsem třicentimetrovou vrstvu hořlaviny pod nohama, byl uvězněn s dvaceti namačkanými lidmi a měl sedadlo nejdál ode dveří. Také v malých letadlech nad Saharou, když horký vzduch zacloumal tím komárem nad matkou

všech pouští. Nebo v taxících, z nichž jsem musel utéct, protože řidič byl namol. Když jsem viděl, jak vypadá na silnici šmouha mozku člověka, který si na motorku nevzal helmu.

Dodnes děkuju Izraeli a Egyptu, že mi těch pár měsíců v nich strávených převrátilo život vzhůru nohama. Pomohly mi udělat první zásadní životní rozhodnutí, že chci spojit svou existenci s cestováním. Bylo to první skutečně *moje* rozhodnutí, které jsem si musel později obhájit. Poprvé jsem se tehdy ocitl v situaci, kdy jsem se o sebe staral úplně sám, cizinec v cizích zemích. Ale zamiloval jsem se do zkoumání *terry incognity*, o níž jsem jako kluk snil u dobrodružných příběhů z knih. Jako dítěti i dospívajícímu mi přišlo nemožné, že bych někdy takový svět uviděl na vlastní oči. Už první cesta však tenhle mentální blok zničila. Na ní jsem si uvědomil, že nezáleží na tom, kolik vidíte dokumentů, fotek, kolik čtete příběhů, kolik cestovatelů si poslechnete. Nikdy se to nedá srovnat s tím, když tu neznámou zemi, ten neznámý horizont, zažijete osobně a skutečnost ochutnáte všemi smysly. Se vši krásou i nebezpečím. Uvědomil jsem si tehdy, jak málo *doopravdy* známe naši planetu a její lidi, přestože si často z pohodlí gauče máme tendenci myslet opak.

Náraz skutečnosti a poznání mi změnil DNA. Nechal jsem ten divoký svět vstoupit do mého osobního příběhu se vším všudy, s riziky i bolestí. Chtěl jsem začít svět poznávat na vlastní kůži, aniž jsem tušil, co mě čeká, a aniž jsem věděl, co všechno mi to dá a co vezme. Touha po dobrodružství mi zaplavila krevní řečiště. Od té doby se mi plnil sen, měl jsem příležitost vidět několik desítek zemí, setkat se s lidmi v nich a slyšet jejich příběhy. Na africký kontinent jsem zatím cestoval osmkrát. Ani jednou jsem se nevrátil stejný.

Požár v táboře Kaga-Bandoro vzal domovy desítkám rodin.

Není od věci si sem tam připomenout, jak je Afrika obrovská. Evropa se do ní směstná třikrát, Česko 385krát. Je tu plus minus padesát čtyři zemí a jsou mezi nimi obrovské kulturní rozdíly. Afrika je mnohem bohatší než některé naše stereotypní představy. Srovnávat Maroko s Kongem je stejná výzva jako srovnávat Portugalsko s Albánií. Garantuju vám, že žádná cesta nebude stejná.

Moje první subsaharská cesta vedla do Ugandy. V roce 2006 jsem tam byl společně se třemi spolužáky na zahraniční praxi a kvůli výzkumu. Seděli jsme zrovna v bílém landroveru, jakých se po Africe prohánějí tisíce. Bývá to nejoblíbenější auto neziskovek, zvládající většinu nástrah kontinentální infrastruktury. Trochu nevěřícně a podezřívavě jsem se díval z okýnka. Jeli jsme totiž dál na sever, i když už jsme dávno měli zaparkovat někde na faře poblíž města Lira, na hranici, která oddělovala bezpečnou oblast Ugandy od té plné teroru, kterého se tam dopouští křesťanské sekty Josepha Konyho a jeho dětských vojáků. Měli jsme v Liře spát, ale projeli jsme městem a pokračovali prostě dál na sever po děravé hliněné silnici a sledovali auto kněze Johna před námi. Při poslední pauze řekl, že pojedeme „ještě kousek, ke mně“. Typicky africká záležitost, věci se prostě mění, skutečnost je flexibilnější než plány a očekávání, myslel jsem si.

Pozoroval jsem rovinatou buš okolo nás. Má jednu zásadní vlastnost důležitou pro partyzánskou válku. Je velmi těžké v ní pozorovat pohyb malých jednotek. Je zde extrémně snadné se k cestám a autům nenápadně dostat, proplížit se spleť keřů, tráv a stromů bez prozrazení. I proto byly přepady rebelů

Armády božího odporu (LRA) tak časté a tak devastující. Zároveň bylo skoro nemožné říct, kde přesně se rebelové nacházejí a kde zaútočí příště. Neviditelní se pohybovali buší, přepadali auta, uprchlické tábory, vesnice a městečka a terorizovali místní obyvatele už dvaadvacet let. Joseph Kony, šéf LRA, byl tehdy číslo jedna na seznamu nejhledanějších teroristů světa a snažila se ho dopadnout americká i ugandská armáda.

Za otcem Johnem jsme nakonec dojeli až do uprchlického tábora Puranga, asi sto kilometrů jižně od hranic se Súdánem. Poslední roky zdejší podivné války měly katastrofální dopady na celou severní Ugandu, oblast o něco větší než Česko. Z domovů odešlo asi devadesát procent populace do dvou stovek táborů, z nichž největší pojaly až šedesát tisíc lidí. Miliony civilistů byly denně vystaveny nebezpečí extrémního násilí. Čtvrtina dětí přišla o jednoho z rodičů. Asi čtyřicet tisíc z nich cestovalo pěšky každou noc do měst a skrývalo se u obchodů, na autobusových nádražích, v kostelích. Přespávaly, kde se dalo — aby nebyly uneseny nebo zabity. Říkalo se jim „noční chodci“.

Celkový počet obětí konfliktu zůstal neznámý, ale byly to desítky tisíc lidí ročně. Téměř pětadesát procent obyvatel bylo závislých na potravinové pomoci, báli se vrátit na svá pole a obdělávat půdu. LRA už v té době měla na kontě desítky tisíc unesených dětí. Z některých vycvičili dětské vojáky, z některých otroky a sexuální otroky. Dětské vojáky tvořili až osmdesát procent jednotek rebelů. V roce 2005 byli blízko Purangy zabiti tři humanitární pracovníci a neziskové organizace se z oblasti stahovaly. Katolická charita zůstávala a snažila se pro zbídačené obyvatelstvo severu dělat maximum.

Tábor Puranga postupně vyrostl u malých kasáren ugandských vojáků. V době mé návštěvy měl pouhý kilometr čtvereční, na němž se tísnilo přes sedmnáct tisíc lidí. Byla to skru máž hliněných chýší se slaměnými střechami vyztuženými dřevěnými tyčemi. I tady bylo nebezpečí požárů obrovské.

Některé dveře domů byly stlučené z plechovek od oleje s vybledlými nápisy USA, jiné byly jen kus vlající barevné látky. Na střechách a šňůrách ve vedru líně viselo ušmudlané a děravé schnoucí prádlo. Tábor neustále křižovaly děti a nosily domů těžké kanystry s vodou nebo vodily vyhublé krávy na pastvu.

Pozorovali nás děti i dospělí. Zkoumali neobvyklý úkaz — ne jednoho, ale hned skupinu *mzungu*, tedy bělochů, pohromadě. K tomuto tvorovi Afričan zaujímá emotivní postoj, často sycený mnoha předsudky a fantastickými představami — čím méně jich místní potkal osobně, tím kreativnější a absurdnější představy o běloších mívá.

Skupinka dětí postávala vedle cedule *Water is life*. Některé děti plakaly a utíkaly, nikdy předtím totiž neviděly bílé duchy, bílé ďábly, bílé čerty. Tříletá holčička, která si ještě neuvědomovala, proč je kolem všechen ten rozruch, se okolo nás točila s dokonalou hliněnou kopií vysílačky u ucha. Ve stínu stromu stála u ohně mladá žena a míchala alkohol *waragi* ve velkém plechovém hrnci, zatímco její muž dřepěl vedle ní se skelným pohledem a těšil se.

My jsme zkoumali Purangu. V chýši průměrně přebývalo okolo deseti lidí. Navštívili jsme jednu, kde žilo o samotě deset sirotek. Hygienické podmínky byly devastující, bylo tu jen pár děr v zemi, latrín a poničených plastových záchodů, jen dvě studny a nedostatek vody. Potravinová pomoc OSN se sem dostala jednou měsíčně. Lidé trpěli průjmovými onemocněními a děti na ně i umíraly. Objevovала se cholera a byl tu vysoký výskyt HIV a AIDS. V regionu se sem tam objevoval i strašák jedné z nejnebezpečnějších nemocí na světě — krvácivé horečky eboly. Tehdy na ni umíralo až devadesát procent

↑↑ Didier Kassai je středoafriický malíř, o situaci v zemi se snaží informovat pomocí komiksů.

↑ Pro Lékaře bez hranic vydal knihu *Dům bez oken*.

lidí a v zasažených komunitách vyvolávala hrůzu a paniku. V Puranze existovala jediná ordinace, ale nebyl v ní lékař. V zaskleném kabinetu se tu válelo jen pár zaprášených krabiček léků. Porodnice nebyla vybavená vůbec ničím. Byla to prostě jen špinavá, oprýskaná a zaprášená stará budova.

Náš hostitel otec John zdůrazňoval, že lidé netrpí jen fyzicky, materiální chudobou, ale strádají i duševně a duchovně. Dlouhodobá nečinnost vedla k úpadku kultury místního kmene Acholi. Staleté tradice a zvyky, pojítko mezi lidmi, upadaly v zapomnění. Vysídlení lidé se chtěli o sebe postarat, zajistit si živobytí, ale prostě neměli jak. Někteří tu žili roky, uzavření v okolí tábora s mizivou nadějí, že je pár lenivých, špatně vycvičených a vyzbrojených vojáků ochrání před nočními přepady LRA. Mnoho mužů z nečinnosti a frustrace propadlo alkoholu. Koncentrovaný vztek a zoufalství narušovaly přirozené vztahy mezi muži a ženami, mnoho žen a dětí bylo znásilněno. Velká bída nutila řadu lidí k prostituci. Rodily se nechtěné a nevítané děti. Nefungovaly tu téměř žádné školy, děti a mladí lidé nedostávali potřebné vzdělání. Mnoho z nich de facto nezažilo nic jiného než válku, nejistotu a nedostatek. Říkal jsem si, jaké to asi je, každou noc usínat se strachem o život. Území na hranicích Ugandy, Súdánu a Konga připomínalo *Conradovo Srdce temnoty*. Místo bez státu a jeho institucí, bez základní míry bezpečí, terorizované skupinami rebelů, financovaných různými státy, zájmy a pomocí zločinu. Byla to světem zapomenutá krize obřích rozměrů.

Kdyby tenhle příběh vymyslel hollywoodský scenárista, nevěřili byste mu. Byl to horor postavený na neuvěřitelně bizarních základech. Symbolem děsu byl v severní Ugandě Joseph

Kony, samozvaný prorok, velitel armády dětských vojáků. Celou rebelii ale původně začala mladá žena jménem Alice Auma, kterou v roce 1985 posedl duch italského armádního inženýra Lakwena. Proč inženýra? Proč italského? Nikdo netuší. Alice začala stavět armádu spojenou s čarodějnickým kultem pro boj proti zlu. Vytvořila dvacet příkázání, mezi něž patřila i povinnost mít ne méně a ne více než dvě varlata. Vojáci při rituálech plivali praseti do tlamy, aby absorbovalo jejich zlo. Do boje s nimi mělo jít sto tisíc duchů včel, hor či řek. Pomazávali se olejem z bambuckého tuku, aby je nemohla zranit žádná kulka. Střetů se někdy účastnili polonazi, s biblí v ruce, zpívali chvalozpěvy a házeli po ugandských vojácích kameny. Věřili, že kameny vybuchnou jako granáty. Charismatické Alici se dařilo získávat pro svou rebelii tisíce lidí a její „armáda“ vyhrávala některé střety s nepřítelí funkční ugandskou armádou. V roce 1987 ji ale duch Lakwena opustil a ona utekla do Súdánu. Její vojáci byli poražení a demoralizovaní.

Josepha Konyho posedl pro změnu duch bývalého ugandského ministra. Kony se začal považovat za seslaného Bohem, aby osvobodil lidstvo od utrpení a nemocí — skrz zničení všech, kteří touží bojovat. Dokonalý orwellovský paradox: válkou proti násilí. Ke konci osmdesátých let začal budovat vlastní jednotky a absorboval do nich i Aliciny bojůvky. Pod Konyho vedením se museli boží bojovníci odevzdat Bohu a stávali se *Malaika* — anděly. Začali ve velkém unášet děti, chlapce i dívky. Z jedné školy v Aboke unesli dokonce najednou 139 dívek ve věku mezi dvanácti a patnácti lety. Během bojů udržovali formaci kříže, těla měli pokreslená bílým popelem. Museli být nebojácní a nesměli se krýt před střelami.

Konyho postupně navštěvovali další duchové: bláznivá *Sillindi*, *Ing Chu* z Číny, *archanděl Gabriel* či prohnaný a nestálý *Who are you?* Ale i *King Bruce*, duch kung-fu legendy

Bruce Leeho. Když byl jimi Kony posedlý, nosil zářivě bílou tuniku a náhrdelník z růží. Byl jejich médiem a oni mu přikazovali, co má dělat. Z boje mezi armádami, touhy svrhnout prezidenta a ovládnout Ugandu se postupně stávala válka jako styl života a nevídaný teror civilistů, rabování a loupení. Dnešní odhady uvádějí, že LRA za dobu své existence unesla až šedesát tisíc dětí. Na Konyho je téměř dvacet let vydán zatykač Mezinárodního trestního tribunálu, ale dnes už ho nikdo nehledá. Ztratil se někde v nekonečné džungli a buši, nejspíš se skrývá ve Středoafričské republice s poslední hrstkou svých věrných.

Stáli jsme ve skromné škole z pálených cihel, které v Puranze představují bohatství, přestože se dají dělat rovnou z hlíny pod nohama. Do přítmí tří učeben svítilo ostré polední slunce okny bez skel, šlo jen o čtvercové otvory ve zdi. Podlahy byly plné vlhkých kvádrů hlíny, budoucích cihel. Venku pracoval asi osmnáctiletý kluk, mačkal hmotu do dřevěné formy a vytahoval z ní kvádry bláta určené k vysušení a později vypálení. Vše dělal ručně, po pás od mazlavé hlíny, bosý, v zedraných kalhotách. Vypracované svaly mu napínala tvrdá práce a stékal z něj urputný pot, jaký produkuje fyzická námaha blízko rovníku.

„Bývalý dětský voják, podařilo se mu od Konyho utéct,“ vysvětloval David. Sympatický čtyřicátník s odzbrojujícím úsměvem nás provázel svou novou školou pro ty, kterým se to povedlo. „Utíká jich hodně. A je to extrémně nebezpečné, může je třeba uštknout had nebo zemřou vysílením. Pokud je nezabije nebo znovu nechytí LRA, někdy je zavraždí místní komunita, jejich rodná vesnice. Děti se vracejí domů, riskují

Luther je sirotek, jemuž se díky pomoci druhých podařilo dostat na univerzitu.

na útěku život, a doma je zabijí...” Místní totiž mají strach, LRA se snaží z dětí udělat vražedné stroje. Některé komunity a vesnice nevěří, že je možné je napravit. Bývalí dětští vojáci mají vymytý mozek a kdykoliv mohou zabíjet znovu. David jim naopak dával šanci.

Sám byl z devíti dětí, z míst těžce postižených válkou. V rodině nebylo dost peněz na školy, David musel sedm let pást dobytek a čekat, až dostudují starší sourozenci. Do první třídy nastupoval ve dvanácti letech, do té doby ho vyučoval jen jeho bratr, když spolu pásli krávy. Poprvé se tehdy dostal do města a to ho uchvátilo. Říkal si, kdo města asi staví? Když se dozvěděl, že stavaři a inženýři, rozhodl se stát jedním z nich. Usoudil, že dům je základní stavební jednotkou života, chtěl s nimi lidem pomáhat. Člověk bez domova přece nemůže být šťastný. V osmnácti letech David dostudoval a odešel na území kmene Karamojů, příbuzných Masajů.

Karamojové jsou jedni z nejdivočejších a nejuzavřenějších kmenů v subsaharské Africe. Věří, že jim Bůh svěřil starost o všechny krávy světa, pořádají krvavé výpravy na území okolních kmenů a krávy jim kradou. Při tom neváhají zabíjet a znásilňovat. Dříve měli oštěpy a šípy, dnes mají kalašnikov. V téhle části světa vyměníte kalašnikov za pytel rýže. Karamojové byli tak strašliví válečníci, že se jejich teritoriu vyhýbal jak Kony, tak ugandská armáda.

David ale chtěl poznat jejich kulturu, jsou to přece lidé severu, Ugandané jako on. Strávil u nich rok a učil je vyrábět cihly a stavět domy. Jednou málem zemřel, bylo strašné sucho a nikde žádná voda. Karamojové přežívají hladomory a sucha díky pití kravského mléka smíchaného s krví, což zachránilo i Davida.

Později se vrátil k rodině a nejprve postavil dům svému otci a bratrům, jako výraz vděku, že mu dali vzdělání. Svěřil se rodině, že chce být učitelem. Otec mu na to řekl: „Jednou postavíš vlastní školu.“ David tehdy žil na jihu v bezpečném Tororu a už měl ženu a děti. Přesto se s nimi rozhodl přestěhovat zpět na sever, cítil, že musí také nějak bojovat. Musel najít svůj způsob. „Ne se zbraní v ruce. Vzděláním. Pokud budou lidé vzdělanější, budou i otevřenější usmíření, snadněji se domluví a mír přijde rychleji,“ řekl mi a dodal: „Jestliže chce člověk někam dojít, musí udělat první krok.“

Začal na vlastní pěst a náklady budovat školu pro děti zasažené válkou v Puranze. Válka se ale brzy objevila i na prahu jeho vlastního domova. Jeho šestnáctiletý syn byl unesen LRA, strávil týden nošením těžkých nákladů pro jednotky rebelů v močálech a těžce onemocněl. Podařilo se mu utéct, přestože ho postřelili. V roce 2004, v dobách nejhorších

Bývalý dětský voják vyrábí cihly ve válkou zničené severní Ugandě.

bojů a přepadů, se David dokonce rozhodl s rebely vyjednávat. Taková akce se téměř rovnala sebevraždě. Přesto David odešel s pár lidmi do buše a společně dokázali přesvědčit jednu celou jednotku LRA, aby se vzdala. V době naší návštěvy už skromná Davidova škola stála vedle tábora a učila se zde stovka dětí. Některé přišly o celé rodiny, jiné byly bývalými dětskými vojáky či sexuálními otrokyněmi. Kromě školní výuky se učily vyrábět cihly a stavět domy pro lidi z komunity. Snažily se navrátit do normálního života, pokud něco takového v Puranze v té době mohlo existovat. Terapie se také zaměřovala na důležitost *užitečnosti* a hodnoty člověka. Tu určuje rovnováha mezi tím, kolik komunitě dává a kolik od ní dostává.

Kousek od školy stálo auto s prostřeleným předním sklem. Ptal jsem se otce Johna, co se stalo. „Zastřelili mi spolujezdce,“ pokyvoval hlavou a ukazoval na strom, u něhož se to stalo. V kůře byl vyrytý čerstvý kříž. Skupina LRA auto přepadla při příjezdu do Purangy. Z fotky díry po kulce se stal jeden z mých nejosobnějších a nejdůležitějších snímků. Symbolizuje bolest a teror války, aniž graficky zobrazuje oběti, těla, vraždy. Má svůj kontext, příběh, je to díra po střele, která skutečně ukončila život jednoho konkrétního člověka. Dnes mě mrazí, když se na ten průstřel dívám. Cítím z něj závan smrti, přestože je to jen malá kulatá díra ve skle.

Ten večer jsme strávili s Davidem, otcem Johnem a skupinkou bývalých dětských vojáků. Seděli jsme před farou, kluci tiše povídali, s očima sklopenýma k zemi, zatímco slunce pomalu proměňovalo odstín světla na jejich tvářích. Všichni působili zakřiknutě, pokorně a bojácně. Jako by neustále očekávali nějaký zlom, další zradu, další bolest. Vyslechnout jejich

vyprávění bylo jako symbolický ponor do temnoty. Tehdy jsem nejspíš slyšel jedny z nejstrašnějších příběhů, které existují. Věci, které si neumíme ani nechceme představovat. V kultovním filmu *Apokalypsa* zazní, že válka je jen hrůza a šílenství. Životní příběhy obyvatel Purangy dokazovaly, že to je absolutní pravda.

Armáda božího odporu často přepadala vesnice a tábory v noci. Rebelové se vynořili odnikud, nečekaně a neslyšně, vyděšené vesničany vytahali z chatrčí a shromáždili na jednom místě. Většinou už během prvních okamžiků přepadu některé zavraždili. Poté velitelé vybírali děti, které se rozhodli unést. Část byla určena pro vojenské jednotky a výcvik, jiné jako nosiči nákladů, dívky jako manželky nebo sexuální otrokyně pro velitele. Zvláště Kony měl požadavky na přísun mladičkových děvčat, věřil že panny kolem třinácti let mu pomohou vyhnout se HIV. Jen manželek měl přes třicet. Začátek „náboru“ do LRA probíhal zvláště krutým způsobem. Několik chlapců a děvčat dostalo do rukou mačety, motyky nebo palice. Dostali rozkaz ubít několik vesničanů, často členy svých vlastních rodin, matku, otce, prarodiče, sourozence. Kdo odmítl, sám byl zabit.

Lakor musel mačetou zabít svou tříletou sestřičku. Devítiletý Becker byl unesen se čtyřmi bratry, dva z nich byli svázáni a ubiti před jeho očima. Dvanáctiletou Elizabeth unesli z domu. Když se v noci probudila, celá rodina se krčila v koutě. Rebelové zapálili celou vesnici. Elizabeth a souroznice svázali za ruce a celou noc je vlekli někam buší. Cestou je bili tyčemi, ty nejslabší děti zahynuly. Před Elizabetinýma očima postupně popravili všechny bratry a sestry. Nakonec žila v Kongu jako jedna z manželek velitele LRA a ve čtrnácti letech mu porodila syna. Od té doby myslela jen na útěk. Při jednom nočním útoku uprchla společně s šesti dívkami, všechny nesly na zádech své potomky. Některé děti byly LRA podobným způsobem uneseny vícekrát.

Zabití vesničanů či vlastních rodin mělo mimo jiné odstrašovat, zabraňovat útekům. Děti se měly bát vrátit domů ze strachu z pomsty. Během přepadů docházelo k rabování a znásilňování, vypalování domů s lidmi uvnitř, kradení dobytka. Vesničané často přišli o většinu svých skromných zásob jídla. Lidé kmene Acholi nemívají své majetky v bankách, ale „v dobytku“ či v úrodě a zboží. Po masakru pak jednotky rebelů s unesenými dětmi pochodovaly dnem i nocí buší nebo džunglí do táborů, někdy až stovky kilometrů do Súdánu či Konga. Nebylo výjimkou, že některé vyčerpané děti na náročné cestě umřely hladem, žízni, na nemoci či vyčerpáním, musely totiž nést těžké zásoby a zbraně, někdy byly nuceny jít nahé a bosé. Ty, které už nedokázaly nic nést, rebelové popravili nebo ponechali svému osudu. Svědci takových pochodů vyprávěli, že děti umíraly jako mouchy. Zásob bylo málo a děti občas musely pít vlastní moč, aby neplývaly vodou. Po příchodu do táborů byly všechny krutě zbity v rámci iniciačního rituálu.

V táborech LRA pak probíhal výcvik. Brutální, nelítostný, zaměřený na totální destrukci osobnosti a hodnot dítěte a vymytí mozku. Pokud nahradíte dítěti rodiče velitelem, jeho komunitu, klan a kmen rebelskou jednotkou a hodnotový systém svým vlastním, uděláte z něj dokonalého vojáka, dokonalý stroj na zabíjení. Ve využívání dětských vojáků hrají velkou roli i lehké palné zbraně. Nenabitý kalašnikov váží asi tři až tři a půl kilogramu, nabitý o pouhé kilo navíc. I osmileté děti jej prý zvládnou používat v boji. Kdo nebyl v LRA prozatím pro kalašnikov dost silný, používal mačety, palice nebo motyky. Některé přepady jednotek pod vedením zvlášť brutálních velitelů bývaly extrémně násilné. Rebelové vyřezávali plody z břich živých těhotných žen, bavili se sázkami,